

*Марина Анатоліївна Бурдоносова,
старший викладач
кафедри теорії держави і права
юридичного факультету
Міжгалузевого інституту управління*

ПРАВОВИЙ ІДЕАЛІЗМ В КОНЦЕПЦІЇ ПРИРОДНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ

Похідним загального світорозуміння людини є розуміння права, яке, в свою чергу, є основою для усвідомлення права. Без сумніву, право є складною, системною, багаторівневою категорією та постійним об'єктом дослідження науковців різних шкіл. Серед сучасних вітчизняних вчених, публікації яких пов'язані з дослідженням природи права, праворозуміння та певних аспектів правового ідеалізму, можна назвати таких, як Т. Андрус'як, С. Бобровник, С. Гусарев, А. Заєць, М. Козюбра, А. Колодій, В. Копейчиков, С. Лисенков, Н. Оніщенко, П. Рабінович, В. Селіванов, О. Скакун, С. Сливка, О. Тихомиров, І. Усенко, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, О. Шмоткін, Ф. Шульженко та ін.

Як зазначає П. М. Рабінович, «для формування й дослідження «права»... у загальнотеоретичній юридичній науці утворено спеціальну категорію (тобто поняття вкрай широкого змісту), яка дозволяє охопити всі існуючі та й можливі у майбутньому роз'яснення стосовно того, що ж становить собою право. Такою є категорія праворозуміння» [4, с. 16]. Не дивлячись на різноманіття підходів, можна виділити основні з них, щодо визначення сутності праворозуміння:

1. Праворозуміння як наукова категорія, що відображає процес та результат цілеспрямованої розумової діяльності людини і включає пізнання права, його оцінку та ставлення до нього як до цілісного соціального явища [1, с. 54].

2. Праворозуміння – це відображення у людській свідомості за посередництвом терміно-поняття «право» того явища, яке є істотним для існування й розвитку суб'єкта. Це роз'яснення (інтерпретація) того, які з вищезгаданих явищ відображаються поняттям, позначеним словом «право» (або ж іншим однозначним з ним терміном чи знаком) [4, с.17].

Важливою характеристикою праворозуміння є те, що будь-яке розуміння відбувається за посередництвом пізнавальної діяльності, а тому загальні закономірності пізнання поширюються й на процес розуміння. Після чого має настати глибоке усвідомлення людиною необхідності права, з наступними виявом через відповідну поведінку та активні дії (дотримання, виконання, використання правових норм).

Таким чином, завдання усвідомлення людиною права пов'язано з переходом його відображення із свідомості – у правосвідомість, тобто для того, щоб надати праву практичного втілення, предметної оцінки та забезпечити дієве регулювання суспільних відносин на основі соціальної справедливості, йому необхідна правосвідомість. Зазначимо, що просте усвідомлення та втілення людиною певних норм не слід вважати правосвідомістю в широкому значенні, це скоріше «знання закону», про яке говорить І. Ільїн у своїй концепції про правове вчення та правосвідомість [2]. Практичне і теоретичне значення свідомості не стільки в тому, що це одна із форм відображення і вираження реально існуючих речей та явищ, а саме в тому, що наша свідомість, в даному випадку, у формі правосвідомості – не лише відображає об'єктивну дійсність, а й створює її. Діяльність людини зумовлює формування її свідомості, психологічних процесів та якостей, які, у свою чергу, регулюють дану діяльність та є умовою її адекватного виконання.

Розглядаючи природно-правову (або ідеологічну) концепцію праворозуміння О. Скакун, визначає, що відповідно до цієї концепції вихідною формою буття права є громадська свідомість. А тому право це не тексти закону, а система ідей про загальнообов'язкові норми, права, обов'язки, заборони, природні умови їх виникнення та реалізації, порядок і форми захисту, яка є у громадській свідомості та орієнтована на моральні цінності. При такому підході право і закон розмежовуються, першість віддається праву як нормативно закріпленій справедливості, а закон розглядається як його форма, покликана відповідати праву як його змісту [5, с. 215].

Концепція природного праворозуміння є прикладом ідеалізації правових засад для людського буття, у контексті якої виникли моральне (етичне) та природне обґрунтування права як фундаментальної цінності, що протиставляється внутрішньосуперечливому й тому недосконалому волевстановленому позитивному діючому праву. Звідси «вічна» проблема діалектики абсолютної ідеальності права та дегуманізованої відносності закону [7, с. 656].

У цьому контексті, цікавою є проблема правового ідеалізму (або ідеалізму щодо права).

Оскільки, правовий ідеалізм характеризують ідеї абсолютно чи відносно зумовленого (Богом, розумом, природою речей чи людини), імпліцитного, передпозитивного, допозитивного та надпозитивного права, що протиставляється позитивному закону як експліцитному, зовнішньому, штучному.

У широкому значенні правовий ідеалізм є одним з філософсько-правових підходів до онтологічного, гносеологічного, аксіологічного, деонтологічного та праксіологічного обґрунтування природи, форм вияву і призначення права в суспільстві та державі. Він виявляється у філософсько-правовій проблематиці, зокрема: при визначенні природи права, співвідношення природного і позитивного права, взаємозв'язку права і держави, права і моралі, пріоритету прав людини, сутності правосвідомості тощо [7, с. 656]. Він може визначатись і як критика різноманітних матеріалістичних підходів до праворозуміння, зберігаючи при цьому свою внутрішню діалектичність, що стає можливим завдяки конкуренції різноманітних течій всередині самого ідеалізму.

Розглядаючи зв'язок правового ідеалізму та праворозуміння, необхідно зазначити, що в даному контексті, праворозуміння розглядається саме як наукова категорія, що відображає процес та результат цілеспрямованої розумової діяльності людини, який включає в себе пізнання права, його сприйняття, оцінку та відношення до нього як до комплексного соціального явища [3, с. 13]. Тобто праворозуміння складається з таких елементів як: 1) пізнання права; 2) сприйняття права; 3) оцінка права; 4) відношення до права як до «комплексного соціального явища». Таким чином, можна припустити, що формування правового ідеалізму починається вже на стадії сприйняття права, коли людина аналізує його, «пропускаючи» крізь себе, а завершується на стадії його оцінки, тобто, на етапі визначення відношення людини до права формується таке ставлення до права, що засноване на його переоцінці.

Отже, в основі правового ідеалізму лежить особливий вид ставлення до цінності права. Це ставлення не можна назвати негативним, навпаки, воно спрямоване саме до правових цінностей та корисності права. Однак, таке відношення будується на перебільшенні та власному розумінні аксіології права і свого місця у процесі досягнення цілей та завдань правового регулювання. Ця ситуація призводить до того, що у суб'єкта, в якого переважає така позиція, формується власна шкала цінностей, які не відповідають правовим.

Прикладом правової ідеології як засобу правового усвідомлення дійсності може слугувати гегелівська філософія права, природно-правова, позитивістська, марксистська доктрини держави і права, деякі сучасні концепції праворозуміння. Крім цього, сфера найбільш поширеного застосування правової ідеології – не індивідуальні та стихійно-масові відносини людей, що характерно для правової психології, а спрямування на вираження інтересів, потреб оформлених, інституціоналізованих соціальних товариств: політичних партій, громадських рухів, держави, міждержавних об'єднань.

Дійсно, за певних умов така ситуація можлива, оскільки в основі правового ідеалізму лежать правові цінності (хоча й гіпертрофовані) та правові ідеали (хоча й відірвані від реалій життя). Необхідно додати, що соціальне призначення права полягає у закріпленні необхідних, важливих відносин, викоріненні негативних явищ у житті суспільства і створенні умов для сприятливого розвитку нових, прогресивніших видів суспільних відносин [6, с. 290]. Тобто регулювання та охорона суспільних відносин юридичними засобами є основним призначенням права, а тому не можна покладати на нього завищені, необґрунтовані сподівання. Слід розуміти, що це не всемогутній, чарівний еліксир, а реальний інструмент регулювання суспільних відносин, необхідність якого зумовлена самим соціумом. Наївно вимагати від права більшого, ніж воно може дати насправді, йому необхідно відводити ті місце і роль, які об'єктивно випливають із можливостей даного інституту. Не слід підносити право у абсолют, оскільки гіперболізовані, невинуваті очікування можуть лише скомпрометувати його [7, с. 712]. Цінність права є беззаперечною, однак лише реальне та об'єктивне усвідомлення його можливостей допоможе уникнути правового ідеалізму.

Однак, необхідно підкреслити, що шлях до розбудови демократичної, правової держави, з верховенством права та закону, позитивних соціальних перетворень, прийняття нових цінностей європейського рівня повинен пролягати не через деформовані форми праворозуміння та правосвідомості, а через дієві, поступові соціальні зміни, глибинні реформи та підвищення соціальних стандартів життя.

Список літератури:

1. *Ведерніков Ю. А.* Теорія держави і права: [навч. пос.] / Ю. А. Ведерніков, А. В. Папірна. – [4-е вид., доп. і перероб.] – К.: ЦНЛ, 2005. – 224 с.
2. *Мельничук О. С.* Право і держава в концепції правосвідомості І. О. Ільїна: автореф. дис. ... канд.

юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. С. Мельничук. – Одеса, 2005. – 18 с.

3. *Оль П. А.* Правопонимание: от плюрализма к двуединству: [монография] / П. А. Оль. – СПб.: Изд. Р. Асланова «Юрид. центр Пресс», 2005. – 234 с.

4. *Рабінович П.* Праворозуміння як фундамент юридичної науки і практики / П. Рабінович // Юридичний вісник України. – 2006. – № 44 (592). – С. 16-21.

5. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права: [підручник] / О. Ф. Скакун; [пер. з рос.]. – Х.: Консум, 2001. – 656 с.

6. *Теорія держави і права.* Академічний курс: [підручник] / [за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко]. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.

7. *Юридична енциклопедія:* у 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін.]. – К.: «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 2: Д–Й. – 1998. – 744 с.

Бурдоносова М. А. Правовий ідеалізм в концепції природного праворозуміння

Стаття присвячена розгляду правового ідеалізму в контексті теорії природного праворозуміння. Розглядається поняття «праворозуміння», увага приділяється природно-правовій концепції аналізу його сутності. Зазначена концепція, на думку автора, найкраще розкриває взаємозв'язок з правовим ідеалізмом, підкреслює його соціально-правову природу.

Ключові слова: праворозуміння, правовий ідеалізм, концепція природного праворозуміння.

Бурдоносова М. А. Правовой идеализм в концепции природного правопонимания

Статья посвящена анализу правового идеализма в контексте концепции природного правопонимания. Рассматривается понятие «правопонимание», уделяется внимание природно-правовой концепции анализа его сущности. Отмеченная концепция, по мнению автора, наилучшим образом раскрывает взаимосвязь с правовым идеализмом, подчеркивает его социально-правовую природу.

Ключевые слова: правопонимание, правовой идеализм, концепция природного правопонимания.

Burdonosova M. Legal idealism in concept of natural legal understanding

The article is devoted to the analysis of legal idealism in a context of the natural legal understating concept. Considered the concept of «legal understanding», the attention is paid to the natural-legal concept in analysis of its essence. Noted concept, according to the author, in the best way opens interrelation with legal idealism, underlines its socially-legal nature.

Key words: legal understanding, legal idealism.